

ВСТУП

Фінансам належить провідна роль в економічній системі. Функціонування фінансів визначає кількісні і якісні параметри будь-якого економічного явища або процесу, а також підсумкові результати діяльності щодо задоволення потреб населення, удосконалення виробничих і соціальних процесів.

Метою дисципліни «Фінанси» є формування базових знань з теорії фінансів, засвоєння закономірностей їх функціонування на макро- і мікрорівнях.

Завданням дисципліни є вивчення суті і характерних ознак фінансів, їх роль і місце в економічній системі, основ фінансової політики держави і механізму реалізації, сфер і ланок фінансової системи та їх взаємодії.

Предметом є фінансові відносини, що виникають між державою, юридичними та фізичними особами.

1. СУТЬ І ФУНКЦІЇ ФІНАНСІВ

- 1 Економічна природа фінансів
2. Призначення та роль фінансів
3. Ознаки та функції фінансів

Фінанси – особлива, специфічна форма виробничих відносин, пов'язана із процесом розподілу й перерозподілу частини вартості виробленого в країні валового внутрішнього продукту, утворенням і використанням на цій основі цільових централізованих і децентралізованих грошових фондів суспільного призначення. Утворення фінансів нерозривно пов'язане з існуванням грошей як основної фізичної форми їхнього існування. Таким чином, *фінанси є особливою економічною категорією, що характеризує специфічний вид грошових відносин.*

По своїй політико-економічній сутності фінанси являють собою сукупність економічних відносин між державою, підприємствами й громадянами, які виникають при розподілі й перерозподілі товарів і послуг, вироблених у державі й пов'язаних із системою утворення й використання фондів грошових ресурсів для задоволення потреб розширеного відтворення суспільного виробництва.

Фінанси варто розглядати як економічну категорію, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави, забезпечення виконання державою його функцій.

Призначення фінансів – забезпечити необхідні умови для здійснення процесу створення, розподілу й використання валового внутрішнього продукту в державі. Це досягається шляхом створення й використання різноманітних фондів фінансових ресурсів на всіх етапах діяльності держави, підприємців і будь-якого громадянина.

Фонди фінансових ресурсів, які обслуговують економічні процеси, є досить різноманітними як за методами створення, напрямками використання, рівнем відображення інтересів, так і по суб'єктах економічної діяльності, методами виробничої й суспільної інтеграції й кінцевої мети відповідного виду діяльності. Найважливіша роль належить фінансам на рівні господарських структур. Тут створення й використання фондів фінансових ресурсів спрямовані на підвищення ефективності господарської діяльності, тобто одержання високої норми прибутку на вкладений капітал. Досягнення зазначеної мети можливо при: залученні фондів фінансових ресурсів на впровадження нових технологій, кращому використанні основних фондів через застосування методів прискореної амортизації, забезпеченні більших резервів для підтримки росту ефективності виробництва, підвищенні якості продукції і його конкурентоспроможності.

Таким чином, значення фінансів проявляється в тому, що вони є частиною фінансового бізнесу; допомагають державі у виконанні його функцій; та допомагають здійснювати рух національного продукту: виробництво, обмін, розподіл, споживання.

Суб'єктами фінансових відносин виступають підприємства, громадські організації, державні органи управління й держава в цілому, а також населення країни. Фінанси обслуговують кругообіг виробничих фондів у грошовій, виробничій і товарній формах, а також охоплюють широкий спектр податкових платежів юридичних і фізичних осіб, позик, внесків у фінансово-кредитні установи. Через фінансові важелі держава, у свою чергу, регулює індивідуальну трудову діяльність, здійснює управління соціально-економічними процесами, корегує темпи й пропорції суспільного відтворення.

Із суспільного призначення фінансів випливають їх **важливі ознаки**. По-перше, фінанси виступають специфічною формою, підсистемою виробничих відносин, відносин економічного базису. Вони виражають частину відносин, що виникають у процесі розподілу й перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту в грошовій формі. По-друге, фінанси являють собою сукупність грошових відносин, які виникають між державою, суб'єктами господарської діяльності й населенням у зв'язку з розподілом і перерозподілом частини вартості валового внутрішнього продукту в грошовій формі, формуванням і використанням централізованих і децентралізованих цільових грошових фондів суспільного призначення. По-третє, економічна природа фінансів обумовлюється первинними відносинами матеріального виробництва. По-четверте, фінанси визначаються природою й функціями держави, її діяльністю.

Фінанси виконують кілька важливих функцій. Розподільна функція фінансів пов'язана з розподілом і перерозподілом частини вартості валового внутрішнього продукту й національного доходу в

грошовій формі. При цьому формуються й використовуються цільові централізовані й децентралізовані фонди грошових ресурсів. Суть контрольної функції складається в створенні певних об'єктивних можливостей для здійснення контролю за формуванням і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових ресурсів держави.

2. ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

1. Сутність фінансової політики, її завдання й принципи
2. Складові фінансової політики держави
3. Фінансовий механізм

Фінансова політика держави – сфера діяльності законодавчої й виконавчої влади, що включає заходи, методи й форми організації й використання фінансів для забезпечення його економічного й соціального розвитку. Своє конкретне вираження фінансова політика знаходить у діючій системі мобілізації фінансових ресурсів і їхньому використанні для задоволення потреб держави, підприємницьких структур і населення.

Фінансова політика – явище багатопланове й у певній мірі інтегроване. Вона включає як самостійні складові частини - бюджетну, податкову, кредитну, грошову, валютну, інвестиційну політику, так і певні напрямки в області страхування, державного боргу, фондового ринку, співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями й т.ін.

Основною метою фінансової політики є оптимальний розподіл валового внутрішнього продукту між галузями економіки, соціальними групами населення, територіями. На цій основі повинен забезпечуватися стійкий ріст економіки, удосконалення її структури, створення умов для розвитку господарських утворень різних форм власності. Фінансова політика – форма свідомої діяльності відповідних владних структур. Її принципи й мета формуються відповідно до того, яка модель економічної

системи прийнята в даній державі і якій кінцевій меті економічної діяльності підпорядкований суспільно-політичний курс.

Основні складові фінансової політики держави.

Бюджетна політика - діяльність державних органів влади і управління стосовно формування, виконання та регулювання державного бюджету країни з метою забезпечення соціально-економічного розвитку та стратегічних пріоритетів держави. Бюджетна політика виражається у формах і методах мобілізації бюджетних ресурсів та використанні їх на різні потреби держави (включно з податками і податковими пільгами, санкціями, бюджетними стимулами у вигляді дотацій та субвенцій), визначенні джерел фінансування бюджетного дефіциту, принципів взаємовідносин між окремими ланками бюджетної системи тощо.

Податкова політика характеризує діяльність держави у сфері встановлення, правового регламентування та організації справляння податків і податкових платежів у централізовані фонди грошових ресурсів держави. Формуючи свою податкову політику, держава шляхом збільшення або скорочення частки податкових надходжень, зміни форм оподаткування та податкових ставок, тарифів, звільнення від оподаткування окремих галузей виробництва, територій, груп населення сприяє зростанню або спаду господарської активності, створенню сприятливої кон'юнктури на ринку, умов для розвитку пріоритетних галузей економіки, реалізації збалансованої соціальної політики.

Грошово-кредитна політика - комплекс дій і заходів держави у сфері грошового та кредитного ринків, наприклад, регулювання інфляції і курсу національної грошової одиниці, забезпечення своєчасних розрахунків шляхом регламентації функціонування банківської системи та стабільності грошового обігу через управління емісією, розширення безготівкових форм розрахунків банківських установ із фізичними особами у різних сферах їх обслуговування тощо. Основні складові

грошово-кредитної політики: емісійна, цінова, валютна та безпосередньо кредитна політики. Грошово-кредитна політика забезпечує економіку повноцінною та стабільною національною валютою, регулює грошовий обіг відповідно до потреб економіки з метою стимулювання економічного зростання за низького рівня інфляції і безробіття та сприяє залученню кредитних інституцій до фінансування інвестиційних проектів.

Завдяки *митній політиці* держава захищає свої інтереси у сфері розширення чи скорочення експорту або імпорту, застосовуючи систему митних платежів або певний митний режим. Митна політика може реалізовуватися у формі протекціонізму (політики, спрямованої на захист та стимулювання розвитку вітчизняної економіки) і вільної торгівлі (політики, спрямованої на скасування обмежень у сфері зовнішньоекономічної діяльності) з використанням тарифних інструментів регулювання.

Боргова політика передбачає систему дій та заходів щодо уникнення і врегулювання боргових проблем держави, забезпечення чи відновлення її платоспроможності та отримання максимального ефекту від фінансування за рахунок запозичених коштів. Боргова політика визначає межі та умови державного запозичення, співвідношення між його формами, кредиторами, а також порядок і механізм погашення боргу.

Головне завдання *інвестиційної політики* полягає у створенні привабливого інвестиційного середовища для поживлення інвестиційної діяльності та нарощування обсягів інвестицій у національну економіку. У випадку активної інвестиційної політики держава широко застосовує усі можливі прямі методи регулювання, і доволі часто сама стає безпосереднім інвестором. За реалізації пасивної інвестиційної політики максимальна свобода і самостійність суб'єктів господарювання під час формування власної інвестиційної політики лімітується державою через

податкову, амортизаційну, грошово-кредитну політику, систему пільг та санкцій, які мають бути адекватними інвестиційній політиці.

Фінансова політика у сфері фінансового ринку відображається у прийнятті законодавчих та нормативно-правових актів щодо фінансових питань діяльності учасників ринку, регулюванні випуску та обігу фінансових активів, створенні системи захисту прав інвесторів і здійсненні фінансового контролю за дотриманням цих прав емітентами фінансових активів і особами, які здійснюють професійну діяльність на фінансовому ринку.

Фінансова політика держави в галузі страхування полягає у законодавчому та нормативно-правовому регулюванні страхової діяльності, залученні страхового ринку до вирішення важливих фінансових питань соціального страхування, створенні цільових резервів для компенсації неспроможності окремих страхових компаній виконати зобов'язання за договорами страхування життя, здійсненні державного нагляду за фінансовою діяльністю страховиків.

Фінансова політика у соціальній сфері визначається державним нормативно-правовим регулюванням соціального страхування, встановленням та затвердженням розмірів страхових внесків, видів та розмірів соціальних виплат, обов'язкових вимог щодо створення страхових резервів, здійсненням фінансового контролю за дотриманням законодавства та нагляду за діяльністю державних цільових фондів.

Фінансовий механізм – це методичні, організаційні й правові положення й заходи, які визначають функціонування фінансів в економіці держави, їхнє практичне використання для досягнення цілей і завдань, які визначені відповідними програмами.

Фінансовий механізм є складовою частиною господарського механізму в державі, проте це специфічна складова, що значною мірою визначає характер не тільки господарського механізму зокрема, але й економічної системи в цілому. Специфічність його полягає в тому, що за

допомогою фінансів визначається кінцевий результат всієї господарської діяльності в державі.

Призначення фінансового механізму зводиться до двох основних функцій: фінансового забезпечення й фінансового регулювання економічних і соціальних процесів у державі.

3. ФІНАНСОВА СИСТЕМА

1. Основи побудови фінансової системи
2. Структура фінансової системи
3. Правові та організаційні основи фінансової системи

Фінансова система – це сукупність різноманітних видів фондів фінансових ресурсів, сконцентрованих у розпорядженні держави, господарських суб'єктів, окремих фінансових інститутів і домогосподарств для виконання покладених на них функцій, а також для задоволення економічних і соціальних потреб.

Фінансові системи мають певні характерні риси:

- кожна ланка фінансової системи має властиві їй методи мобілізації коштів для створення фондів фінансових ресурсів і свої напрямки й методи їхнього використання;
- кожна ланка фінансової системи є відносно самостійною, має власну специфічну сферу застосування;
- між ланками фінансової системи існують тісний взаємозв'язок і взаємна обумовленість, кожна ланка може успішно функціонувати тільки при досконалості й ефективності системи в цілому;
- фінансова система держави досягає найбільшої ефективності тільки тоді, коли чітко налагоджена й законодавчо закріплена діяльність будь-якої її ланки.

Структура фінансової системи – динамічна й не може розглядатися в статичному виді. У процесі економічного розвитку вона може доповнюватися або деякі її ланки можуть відмирати.

Якщо за основу об'єктивного критерію класифікації фінансових відносин прийняти роль суб'єкта в суспільному відтворенні, то відповідно до цього в загальній сукупності фінансових відносин можуть бути виділені три сфери: фінанси підприємств, установ і організацій, фінанси населення, державні фінанси.

Правове регулювання фінансових відносин, які виникають при створенні й використанні фондів фінансових ресурсів, є однією з форм управління економічним і соціальним розвитком з боку держави. Всі дії держави в сфері фінансів повинні ґрунтуватися на правових актах. Ці акти визначають коло економічної системи по повноваженнях і відповідальності у фінансовій сфері та покликані конкретизувати механізм реалізації фінансової політики.

Окремі складові фінансової системи мають конкретне функціональне призначення в обслуговуванні відтворюючих процесів в економіці. Проте кінцева мета їхнього впливу єдина – створення умов економічного росту й забезпечення на його основі підвищення суспільного добробуту.

4. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1. Сутність та функції фінансів підприємств
2. Фінансові ресурси підприємств
3. Організація фінансової роботи підприємств

Фінанси підприємств – це фінансові відносини, що виникають у процесі формування основного й оборотного капіталу, фондів грошових

коштів, їх розподілу та використання. До складу фінансів підприємства можна віднести такі групи грошових відносин:

- з іншими господарюючими суб'єктами – сплата й одержання штрафів при порушенні договірних зобов'язань, внесення пайових внесків і їх частка в розподілі прибутку, вкладання коштів у цінні папери, одержання дивідендів, розрахунки зі споживачами, постачальниками, суб'єктами ринкової інфраструктури;

- всередині підприємства (між робітниками та підрозділами) – пов'язані з формуванням і використанням на підприємстві цільових фондів коштів;

- з вищими управлінськими структурами підприємства;

- з фінансово-кредитною системою, державою – з бюджетами різних рівнів, банками, страховими організаціями, інвестиційними фондами, суб'єктами фондового ринку.

Фінанси підприємств виконують основні функції:

- розподільчу – за допомогою фінансового механізму відбувається формування фондів суб'єкта господарювання;

- контрольну – дозволяє визначити, наскільки своєчасно і повно фінансові ресурси надходять у фонди та як використовуються на підставі бухгалтерської та фінансової інформації.

За економічною сутністю фінанси підприємств – це грошові відносини з формування і використання грошових фондів підприємств. Матеріальним носієм фінансових відносин є фінансові ресурси, які знаходяться у розпорядженні підприємств і призначені для задоволення його виробничих та соціальних потреб.

Фінансові ресурси підприємств – це грошові фонди та надходження, які знаходяться в розпорядженні суб'єкта господарювання. Вони призначені для виконання підприємством своїх зобов'язань перед усіма іншими суб'єктами фінансової системи, з якими воно має взаємовідносини. Фінансові ресурси необхідні для виготовлення

продукції, розширення та відновлення виробничих фондів, економічного стимулювання робітників, тощо, тобто для здійснення необхідного руху коштів у фінансово-господарській діяльності підприємства. Джерелами формування фінансових ресурсів є власні кошти підприємства та кошти, залучені з різних джерел.

Основним джерелом формування фінансових ресурсів підприємства є його статутний капітал (фонд). *Статутний капітал* – це сукупність коштів, вкладених у підприємство його власниками. Порядок формування статутного капіталу підприємства закріплюється діючим законодавством України та установчими документами кожного окремого підприємства.

Статутний фонд державного підприємства відображає суму коштів, виділених державою в момент його започаткування для здійснення визначеної діяльності. Статутний капітал акціонерного товариства складається з номінальної вартості акцій товариства, придбаних акціонерами. Загальна номінальна вартість випущених акцій і складає статутний капітал акціонерного товариства.

Відповідно до діючого законодавства у забезпечення акцій засновниками можуть бути внесені необоротні активи, кошти в національній та іноземній валюті та інші матеріальні цінності. Статутний капітал акціонерного товариства може зменшуватися за рахунок зниження номінальної вартості акцій або шляхом купівлі підприємством акцій власної емісії у акціонерів з метою скорочення їх кількості.

Організація фінансової роботи підприємств ґрунтується на основних принципах:

1) фінансова незалежність – підприємство має право самостійно визначати предмет своєї діяльності і всі напрямки використання та розподілу коштів;

2) самооплатність – це повна, реальна самооплатність витрат на виробництво і реалізацію продукції (товарів, робіт, послуг), а також

витрат на розвиток, розширення або відновлення виробництва за рахунок власних або залучених джерел;

3) реальна економічна відповідальність – це відповідальність за свої обов'язки перед усіма суб'єктами, що виникають у процесі фінансово-господарської діяльності;

4) зацікавленість підприємства в результатах своєї діяльності;

5) формування системи фінансових фондів та ресурсів.

Фінансовий механізм підприємства – це система управління фінансовими відносинами через фінансові важелі і за допомогою фінансових досліджень, які дозволяють досягати основної мети підприємства. Елементами фінансового механізму підприємства є: фінансові відносини, фінансові важелі, фінансові інструменти, фінансові методи, правове та інформаційне забезпечення фінансового управління об'єктом в цілому.

5. ПОДАТКИ

1. Соціально-економічна сутність податків
2. Класифікація податків
3. Податкова система

Податки – обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб у державний бюджет. По економічному змісту – це фінансові відносини між державою й платниками податків з метою створення загальнодержавного централізованого фонду коштів, необхідних для виконання державою його функцій, вирішення соціальних питань суспільства. На відміну від фінансів у цілому ці відносини мають однобічний характер – від платників до держави.

Основними елементами, які характеризують податки, являються:

- суб'єкт, або платник, податку – фізична або юридична особа, що безпосередньо його платить;

- об'єкт податку – предмет, що підлягає обкладанню, наприклад, дохід, прибуток, додана вартість і ін.;

- джерело сплати податку – дохід суб'єкта, з якого платиться податок. Джерелом податку може бути заробітна плата, прибуток. У деяких випадках джерело може збігатися з об'єктом;

- одиниця оподаткування – це одиниця виміру об'єкта оподаткування;

- податкова ставка – це законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

Податки можна класифікувати за різними ознаками.

По методу встановлення податки ділять на прямі й непрямі. Прямі податки встановлюються безпосередньо до платників, їхній розмір залежить від масштабів об'єкта оподаткування. До непрямих податків відносяться податки на товари й послуги, які включаються в ціну товару або тариф у вигляді надбавки. Власник товару й послуг при їхній реалізації одержує податкові суми, які перераховує державі.

По ступеню обліку фінансового становища платника податків прямі податки діляться на особисті й реальні. Механізм обчислення й сплати особистих податків ураховує платоспроможність і родиний стан фізичної особи, наприклад податок із доходів громадян. Реальними податками обкладається майно як фізичних, так і юридичних осіб незалежно від індивідуальних фінансових обставин платника податків, наприклад податок на землю.

По економічному утримуванню об'єкта оподаткування податки ділять на три групи: податки на доходи, податки на споживання, податки на майно.

Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки, вони діляться на загальнодержавні й місцеві.

Залежно від установленого порядку використання податки діляться на загальні й цільові.

Податкова система – сукупність встановлених у країні податків і механізму їхнього стягнення.

Науковий підхід до створення раціональної податкової системи передбачає системність, установлення визначальної бази цієї системи, а також формування правової основи й вихідних принципів.

Вимога системності полягає в тому, що всі податки повинні бути взаємозалежні, органічно доповнювати один одного. Визначальною базою побудови податкової системи є обсяг бюджетних видатків. Правову основу системи доходів бюджету становлять відносини власності. До вихідних принципів належать: формування доходів бюджету переважно в процесі перерозподілу створеного в суспільстві валового внутрішнього продукту; установлення рівноцінних прав і зобов'язань перед бюджетом для всіх платників; свідоме й цілеспрямоване застосування податків як фінансових інструментів регулювання соціально-економічних пропорцій у суспільстві.

Податкова система - продукт податкового законодавства. Вона створюється в результаті прийняття ряду законодавчих актів, що закріплюють як певні принципові положення, так і види податків, порядок обчислення і стягування кожного з них, обов'язковий для усіх суб'єктів оподаткування.

Дієвість податкової системи залежить від правильності побудови цієї системи, а також від рівня організації податкової служби держави й налагодженості податкової роботи.

Податкова служба – це сукупність державних органів, які організують і контролюють надходження податків, податкових і окремих видів неподаткових платежів.

Податкова робота – це діяльність платників і податкової служби по внесенню податків у бюджет і контролю за платежами. Вона включає

правове регламентування визначення й стягнення податків; облік платників і надходжень податків; порядок і форми розрахунків з бюджетом.

6. БЮДЖЕТ

1. Державний бюджет як економічна категорія
2. Бюджетний процес
3. Бюджетне регулювання

Державний бюджет як економічна категорія відображає реальні економічні відносини між державою й іншими економічними суб'єктами по створенню й використанню централізованого фонду грошових ресурсів країни, призначених для виконання функцій держави шляхом розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП).

Специфічними ознаками бюджетних відносин є:

- перерозподільний характер – бюджет виконує функції перерозподілу ВВП між областями, регіонами, соціальними верствами населення, а також перерозподіл коштів у часі через використання державних позик;

- всеохоплюючий характер – у ці відносини вступають всі юридичні й фізичні особи;

- законодавче регулювання, що здійснюється Бюджетним кодексом, податковим законодавством, іншими законами, які регламентують надходження доходів і фінансування видатків і прийняттям Закону про бюджет на відповідний рік.

Основна частина бюджетних відносин виникає в процесі розподілу й перерозподілу вартості національного доходу. На стадії первинного розподілу національного доходу в Державному бюджеті концентруються грошові ресурси у вигляді частини податку на додану вартість і відрахувань на соціальне страхування. На стадії вторинного

перерозподілу частина доходів підприємств і населення концентруються в Державному бюджеті для подальшого перерозподілу з метою задоволення суспільних потреб.

Побудова бюджетної системи країни ґрунтується на принципах: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання, справедливості й неупередженості, публічності й прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу.

Бюджетний процес – це регламентований законодавством порядок формування, розгляду й затвердження бюджетів всіх рівнів, контролю за виконанням бюджетів, затвердження звітів про виконання бюджетів.

Етапи бюджетного процесу:

- складання проектів бюджетів;
- розгляд і прийняття Закону про Державний бюджет, рішень про місцеві бюджети;
- виконання бюджету;
- складання, розгляд і затвердження звіту про виконання бюджету.

Бюджетне регулювання здійснюється кожним представницьким органом відповідно до бюджету нижчого рівня. Розмежування й перерозподіл доходів у процесі бюджетного регулювання здійснюється з урахуванням економічного, соціального, демографічного, екологічного, природного стану відповідних адміністративних територій з метою подолання нерівностей між ними.

Методами бюджетного регулювання є: метод дотацій, метод субвенцій, метод субсидій.

Дотація – це певна сума коштів, що виділяється на безповоротній основі з бюджету вищого рівня в бюджет нижчого рівня з метою покриття бюджетного дефіциту.

Субвенція – це сума коштів, що виділяється з бюджету вищого рівня в бюджет нижчого рівня й має цільове призначення для здійснення спільного фінансування певного заходу й підлягає поверненню у випадку порушення її цільового призначення.

Субсидія – сума грошей, що виділяється з бюджету вищого рівня в бюджет нижчого рівня, має цільове призначення, підлягає поверненню у випадку порушення цільового призначення.

7. ДЕРЖАВНИЙ КРЕДИТ І ДЕРЖАВНИЙ БОРГ

1. Державний кредит
2. Державний борг
3. Обслуговування державного боргу

Державний кредит – це відносини між державами й іншими економічними суб'єктами із приводу мобілізації додаткових коштів на умовах добровільності, платності, терміновості, у яких держава виступає як позичальник або гарант. Метою залучення коштів є: покриття бюджетного дефіциту; регулювання грошового обігу; акумуляція коштів для інвестиційних програм і т.п.

Забезпеченням державного кредиту виступає все майно, що є у власності держави, але обсяг застави в кредитній угоді не вказується.

Як правило, джерелом державного кредиту можуть бути тимчасово вільні кошти фізичних і юридичних осіб, які не призначені для поточного споживання й інвестування. Але в певних обставинах (або при умовах примусу з боку держави) джерелом державного кредиту можуть виступати й кошти, які об'єктивно повинні були б задовольняти необхідні виробничі й соціальні видатки підприємств, але через зміни, що склалися в системі інтересів суспільства, тимчасово вилучаються на інші цілі.

Суб'єктами державно-кредитних відносин з боку держави виступають органи влади.

Фіскальна функція державного кредиту полягає у залученні державою коштів у розмірах, необхідних для фінансування бюджетних видатків.

Регулююча функція державного кредиту пов'язана із регулюванням грошового обігу, рівня відсоткових ставок та ліквідності банківської системи. Регулювання грошового обігу здійснюється за допомогою операцій купівлі-продажу державних цінних паперів національним (центральним тощо) банком країни. Операції з цінними паперами на фондовому ринку призводять до зміни маси грошей, що впливає на пропозицію грошей та рівень процента за користування ними.

Розподільна функція державного кредиту полягає у пролонгації погашення кредитів у часі. Відповідно, тягар погашення державного кредиту стосується майбутніх поколінь, адже кредитні платежі можуть розподілятися на десятки років.

Контрольна функція державного кредиту полягає у постійному контролі за своєчасністю та повнотою погашення державних кредитів, а також ефективністю їх використання.

Державний борг – сума заборгованості держави перед кредиторами. Головними причинами створення й збільшення державного боргу є: дефіцит Державного бюджету, а також перевищення темпів росту державних видатків над темпами зростання державних доходів.

За ознакою періоду сплати розрізняють капітальний та поточний державний борги. Капітальний борг - загальна сума заборгованості минулих років і відсотків, що мають сплачуватися за позиками. Поточний борг - видатки держави, пов'язані з погашенням у поточному році боргових зобов'язань і належних до сплати в цей період процентів з усіх випущених на цей момент позик.

За ознакою визнання державою розрізняють офіційно визнаний державний борг та заборгованість, що в складі державного боргу не

враховується, проте є державним боргом за економічним змістом. До останньої відносять заборгованість держави перед населенням за соціальними виплатами, передбаченими законодавством та заборгованість перед підприємствами, установами та організаціями, що пов'язана з державними замовленнями.

За сферою розміщення позик державний борг поділяється на внутрішній і зовнішній. Внутрішній державний борг складається із заборгованості держави перед громадянами та підприємствами своєї країни, які є її кредиторами. Зовнішній державний борг складається із заборгованості держави перед іноземними кредиторами, тобто громадянами, організаціями та урядами інших країн.

Обсяги державного боргу є дуже важливим індикатором загального стану економіки. Існує кілька показників оцінки державного боргу: загальна сума державного боргу, борг на душу населення, співвідношення між боргом і індивідуальними доходами, відношення боргу до ВВП, відношення суми обслуговування боргу до ВВП і загального обсягу експорту товарів і послуг.

Обслуговування державного боргу – комплекс заходів держави по розміщенню облігацій і інших цінних паперів, погашенню позик, виплаті відсотків по них, уточненню й зміні умов погашення випущених позик, визначенню умов і порядку випуску нових державних цінних паперів.

В умовах значного державного боргу держава вдається до рефінансування державного боргу, тобто погашення заборгованості шляхом випуску нових позик. Рефінансування може використовуватися й при обслуговуванні зовнішнього боргу за умови, що репутація країни на міжнародному фінансовому ринку, а також економічна й політична стабільність не будуть викликати сумніву.

При обслуговуванні зовнішнього й внутрішнього боргу визначається коефіцієнт обслуговування, який для зовнішнього боргу обчислюється як

відношення всіх платежів по заборгованості до валютних надходжень держави.

8. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ

1. Місцеві бюджети в складі бюджетної системи
2. Доходи місцевих бюджетів
3. Склад видатків місцевих бюджетів

Місцеві фінанси – сукупність економічних відносин, за допомогою яких розподіляється й перерозподіляється національний дохід з метою забезпечення економічного й соціального розвитку територій країни. Місцеві фінанси знаходять своє вираження в місцевих бюджетах.

Бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – це план формування й використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій і повноважень місцевого самоврядування.

Доходи місцевих бюджетів діляться на:

- податкові надходження - податки на доходи, на прибуток, на збільшення ринкової вартості, податки на власність, збори за спеціальне використання природних ресурсів, внутрішні податки на товари й послуги, податки на міжнародну торгівлю й зовнішні операції, інші податки;

- неподаткові надходження - доходи від власності й підприємницької діяльності, адміністративні збори й платежі, доходи від некомерційного й побічного продажу, доходи від штрафів і фінансових санкцій, інші неподаткові надходження;

- доходи від операцій з капіталом - надходження від продажу основного капіталу, державних запасів товарів і нематеріальних активів, податки на фінансові операції й операції з капіталом;

- державні цільові фонди - перелік фондів і їхнє включення в бюджети визначається чинним законодавством;

- офіційні трансферти - від органів державного управління інших рівнів, через границю, з недержавних джерел.

Склад видатків місцевих бюджетів:

- фінансування установ і організацій освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізичної культури, молодіжної політики, соціального забезпечення й соціального захисту населення, які перебувають у підпорядкуванні виконавчих органів місцевої влади, а також соціально-культурних заходів відповідно до функцій, покладених на ці органи влади;

- утримування місцевих органів державної влади й самоврядування;

- фінансування підприємств і господарських організацій, які входять до складу місцевого господарства, природоохоронних заходів;

- інші заходи, які фінансуються відповідно до законодавства.

9. СПЕЦІАЛЬНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ ДЕРЖАВИ

1. Економічна сутність та призначення державних цільових фондів

2. Соціальне страхування як фінансова категорія

Спеціальні цільові фонди держави – це сукупність фондів коштів, які перебувають у розпорядженні центральних і місцевих органів влади й мають цільове призначення. Порядок їхнього формування й використання визначається фінансовим правом.

Цільові фонди залежно від рівня управління діляться на державні й місцеві, залежно від цільового призначення - на соціальні й економічні.

Також цільові фонди діляться на постійні, створення яких пов'язане з виділенням окремих функцій держави, і на тимчасові, які формується з метою прискореного рішення актуальних проблем.

Перед цільовими фондами поставлено важливі завдання:

- забезпечити фінансовими ресурсами заходи щодо: розвитку й використання досягнень науки й техніки, науково-дослідних робіт, освоєння нових технологій і налагодженню виробництва нових видів продукції для розвитку паливно-енергетичного комплексу, будівництва, ремонту й утримування автомобільних доріг, охорони навколишнього середовища;

- розширити соціальну підтримку незаможних верств населення й забезпечити необхідний рівень життя.

Соціальне страхування як фінансова категорія – це система грошових відносин, зв'язаних у перерозподілом національного доходу, за допомогою яких формуються й витрачаються фонди коштів для матеріального забезпечення членів суспільства, непрацездатних або працездатних, але не здатних реалізувати цю здатність через різні причини.

У соціально-політичному плані соціальне страхування є засобами реалізації конституційного права громадянина на матеріальне забезпечення в старості, у випадку хвороби, повної або часткової втрати працездатності або відсутності такої від народження, втрати годувальника, безробіття. Соціальне страхування забезпечує загальні умови відтворення й сприятливий для бізнесу соціальний клімат у суспільстві за рахунок декількох напрямків.

По-перше, надане з фондів соціального страхування матеріальне забезпечення, медичне обслуговування непрацездатних членів суспільства сприяє відновленню працездатності працівників і поверненню їх до діяльності в різних галузях економіки.

По-друге, за рахунок коштів соціального страхування виплачується допомога тимчасово безробітним особам, здійснюється їхнє перенавчання й перекваліфікація.

10. СТРАХОВИЙ РИНОК

1. Страхування як економічна категорія
2. Принципи страхування
3. Види та форми страхування

Страхування – це система економічних відносин, що включає утворення за рахунок підприємств, організацій і населення спеціального фонду коштів і його використання для відшкодування збитку в майні, нанесеного в результаті стихійного лиха й інших несприятливих випадкових явищ, а також для надання громадянам допомоги при настанні різних подій у їхньому житті.

Страховий захист – це економічна категорія, що відображає сукупність розподільних і перерозподільних відносин, пов'язаних з подоланням або відшкодуванням втрат, що наносяться суспільному виробництву й життєвому рівню населення стихійними лихами й іншими надзвичайними подіями. Зазначені відносини спричиняють об'єктивну необхідність формування страхового фонду суспільства.

Страховий захист – це також сукупність перерозподільних відносин по подоланню й відшкодуванню збитку, а також по наданню допомоги громадянам при загибелі або ушкодженні конкретних матеріальних об'єктів або втратах у сімейних доходах населення у зв'язку із втратою здоров'я й інших подій.

Страховий ринок – це частина фінансового ринку, де об'єктом купівлі-продажу є страховий захист, формується попит і пропозиція на нього.

Головною функцією національного страхового ринку є акумуляція та розподіл страхового фонду з метою страхового захисту суспільства.

Принципами страхування є:

- цільове акумулювання коштів, які використовуються тільки на покриття втрат у заздалегідь застережених випадках;
- імовірнісний характер відносин, оскільки заздалегідь невідомо, коли наступить страхова подія, якою буде її сила і кого зі страхувальників вона торкнеться;
- зворотність коштів, тому що вони призначені для виплати всім страхувальникам у сукупності, але не кожному окремо.

Розрізняють такі види страхування:

- 1) майнове страхування, об'єктом якого виступають матеріальні цінності;
- 2) особисте страхування, де основою економічних відносин виступають події в житті фізичних осіб;
- 3) страхування відповідальності, предметом якого служать можливі зобов'язання страхувальника щодо відшкодування збитку третім особам.

Страхування може проводитися в таких формах: в добровільному порядку, на основі угоди сторін, а також в обов'язковому порядку, коли це встановлено відповідним законодавством.

Особливими формами страхування виступають перестраховання й співстрахування, що дозволяють розподілити й перерозподілити великі ризики між страховими організаціями.

Співстрахування – це система економічних відносин, що виникають при спільній участі декількох страховиків у страхуванні певного, як правило, значного за масштабами втрат у випадку його реалізації, ризику. Перестраховання – це система економічних відносин, що виникають при страхуванні ризику страховика, що виникає по зобов'язаннях виплати страхового відшкодування страхувальникові або бенефіціару.

11. ФІНАНСОВИЙ РИНОК

1. Сутність фінансового ринку
2. Банківський кредит
3. Характеристика комерційного кредиту

Фінансовий ринок являє собою складну економічну систему, що є:

- сферою прояву економічних відносин по розподілу створеної вартості і її реалізації шляхом обміну грошей на фінансові активи. Під фінансовими активами розуміються грошові ресурси й інвестиційні цінності (цінні папери, валютні цінності, золото й ін.);
- сукупністю інвесторів-покупців і інвесторів-продавців, взаємодія яких приводить у кінцевому результаті до можливості обміну між ними;
- інструментом узгодження інтересів продавців і покупців фінансових активів;
- сферою прояву економічних відносин між продавцями й покупцями фінансових активів;
- сферою прояву відносин між вартістю й споживчою вартістю тих фінансових активів, які обертаються на цьому ринку.

В численних випадках підприємства різних форм власності можуть мати потребу у позикових коштах. Така потреба може бути як короткостроковою, в разі тимчасових розривів ліквідності, або довгостроковою, коли при розширенні фінансово-господарської діяльності вартість власного капіталу, залученого при додатковій емісії вища за вартість кредитних ресурсів.

Банківський кредит надається юридичним особам фінансово-кредитними установами у вигляді грошових позик. Банківський кредит може бути прямим та непрямим; за періодами користування розрізняють короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити; за термінами погашення відокремлюють термінові, відстрочені та просрочені позики.

Для виникнення кредитних відносин необхідні певні економіко-правові умови:

1) природа кредитної угоди ґрунтується на тимчасовому запозиченні чужої власності й зумовлює необхідність матеріальної відповідальності її учасників за виконання взятих на себе зобов'язань;

2) учасники кредитної угоди повинні бути юридично самостійними особами;

3) має відбутися збіг економічних інтересів кредитора і позичальника.

Погашення банківських кредитів підприємством відбувається згідно до умов укладеного договору і може здійснюватися за різними схемами.

Комерційний кредит – це товарна форма кредиту, що виражає відносини з приводу перерозподілу матеріальних фондів між підприємствами. Комерційний кредит характеризує кредитну угоду між двома підприємствами продавцем (кредитором) та покупцем (позичальником). Кредитор при цьому надає відстрочку платежу за свій товар (послуги), позичальник передає постачальнику вексель як боргове свідчення та зобов'язання платежу.

12. МІЖНАРОДНІ ФІНАНСИ

1. Економічна сутність міжнародних фінансів

2. Міжнародні економічні організації та фінансові установи

Міжнародні фінанси включають міждержавні й транснаціональні кредитно-фінансові відносини й характеризуються участю в них іноземного елемента. Об'єктивною основою становлення й розвитку міжнародних фінансів виступають закономірності міжнародного кругообігу функціонуючого капіталу, на одному полюсі якого виникають вільні кошти, на іншому - постійно з'являється попит на них. З одного

боку, розвинутий світ постійно шукає вигідні сфери вкладення заощаджень і намагається максимально диверсифікувати їх. З іншого боку, країни, традиційно віднесені до категорії «ринків, що формуються», гостро страждають від нестачі довгострокових інвестицій. Сфера міжнародних фінансів дає можливість і розвиненим країнам, і тим, що розвиваються задовольнити тією чи іншою мірою свої насущні потреби.

У сфері міжнародних фінансів, крім національних суб'єктів - держав, підприємств, громадян, - виділяються наднаціональні суб'єкти - міжнародні організації й міжнародні фінансові установи.

Виникнення й розвиток міжнародних фінансів обумовлено глобалізацією економічних зв'язків, посиленням інтеграційних процесів в економічній, політичній і соціальній сферах.

Міжнародні економічні організації – це створені на основі міжнародного договору й статуту для виконання певних функцій об'єднання суверенних держав, які мають систему постійно діючих органів, володіють міжнародною правосуб'єктністю й засновані відповідно до міжнародного права.

Найбільш відомою такою організацією є Організація Об'єднаних Націй по промисловому розвитку (ЮНІДО) – спеціалізована установа ООН для сприяння індустріалізації країн, що розвиваються, шляхом мобілізації національних і міжнародних матеріальних і фінансових ресурсів. Міжнародні фінансові установи діляться на дві групи: всесвітні (Міжнародний валютний фонд, група Світового банку, Банк міжнародних розрахунків) і регіональні, які створюються по континентальній ознаці (Європейський банк реконструкції й розвитку, Азійський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Міжамериканський банк розвитку).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вдовенко Л. О., Сушко Н. М., Фаюра Н. Д. Фінанси: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2010;
2. Гуцаленко Л.В. Державний фінансовий контроль : навч. посібник / Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрий. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2011;
3. Іжевський П.Г., Кошонько О.В. Фінанси: навчальний посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2013;
4. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит: теорія і практика: навчальний посібник / Д.І. Коваленко, В.В. Венгер.- К.: ЦУЛ, 2013;
5. Кудряшов В.П. Фінанси: Навч. пос. - Х.: Олді-плюс, 2011;
6. Ніколаєва О.М. Місцеві фінанси: навчальний посібник / О.М. Ніколаєва, А.С. Маглаперідзе.- К.: ЦУЛ, 2013;
7. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник, 4-те вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009;
8. Фінанси: Підручник / за ред. Юрій С.І., Федосова В.М. – К.: Знання, 2008;
9. Череп О.Г. Місцеві фінанси: посібник / О. Г. Череп, О.Ю. Столяр, – К: Кондор-Видавництво, 2013;
10. Юхименко П.І., Федосов В.М., Лазебник Л.Л. Теорія фінансів Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. — К.: ЦУЛ, 2010.